

Nigol Andreseni selgituskiri Nikolai Karotammele

Valdur Ohmann

Nikolai Karotamm, hilisem EKP I sekretär, toona II sekretär, on palunud 1943. aastal Nigol Andresenilt selgitusi L. Looringu kohta. Kes ta oli ja millest selline tähelepanu? Asi sai alguse 1942. aasta mais Kopenhaagenis toimunud kohtuprotsessist, kus EKP I sekretär Karl Säre andis tunnistusi oma partei- ja võitluskaaslase Leo Looringu vastu, kes oli olnud pikka aega EKP KK Välismaa Büroo eesotsas Kopenhaagenis ja Stockholmis.

Ent Leo Looringu juurde. Parteialase varjunimega Leo (Lev) Looring, sünnijärgselt Johannes Meerits (01.05.1903 Virumaa Vihula vald – 01.03.1952 Moskva), oli EKP liige veebruarist 1921. Osales 1924. aasta riigipöördekatse ettevalmistamisel ja selle läbiviimisel. Pages 1925. aastal Nõukogude Venemaale. EKP Keskkomitee liige 1934. aastast, EKP Skandinaavia büroo juhtivtegelane, 1933. aastast Rootsis, kus oli ille-

gaalse ajalehe Kommunist toimetaja. Veebruaris 1936 tappis Kopenhaagenis koos Karl Säre ja August Vakepeaga Johannes Eltermann-Martõnovi, keda nad kahtlustasid koostöös Eesti Kaitsepolitseiga. 1937/38. a. repressioonide käigus, kui NSV Liidus hukati sisuliselt kogu EKP juhtkond, nihkus Looring EKP juhi staatusesse, seda küll mitte *de iure*, ent kahtlemata *de facto*. 1937. aasta juulis-oktoobris käis Looring viimati NSV Liidus. Lahkus ametlike dokumentide järgi 29.10.1937 NSVL-ist Rootsi.¹ NSVL-is olles kirjutas ta juba arreteeritud EKP juhi Richard Meeringu² asemel nii mitmelegi dokumendile alla.³ Pöördunud tagasi Rootsi, ei reageerinud Looring edasistele kutsetele naasta NSV Liitu. Pärast 1940. aasta juunipööret käis Karl Säre Jaan Reebergi nime all Soomes eesmärgiga kutsuda Leo Looring Eestisse kõrgele juhtivale kohale – peaministriks või ENSV Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks.⁴ Säre lähetus käis 1940. a. juuli esimestel päevadel Nigol Andreseni kaudu, kes toona oli Varese valitsuses välisministri kohal. Säre lähetajaks 1940. a. juuli esimestel päevadel oli Nigol Andresen, kes toona oli Varese valitsuses välisministri kohal. Kohtumine Looringuga leidis aset Helsingis Cay Sundsrtrömi⁵ juures, kes oli tuntud kui vasakpoolse orientatsiooniga nõukogudesõbralik Soome sotsiaaldemokraat, parlamendi liige. Kas peaministri koht oli pelgalt meelituslik või tõsiselt tehtud pakkumine Looringule, on raske öelda. Käsitati ju Nõukogude kriteeriumide järgi kodumaale mitte naasjaid kui reetureid. Igatahes Päevaleht avaldas 9. juulil 1940 teadaande, et Tallinnas kandideerib Eesti Töötava Rahva Liidu nimekirjas 1. ringkonnas Johannes Meerits.⁶ Tõsi,

¹ Näiteks: Kominterni õiend finantsdokumendil, millel Looringu kinnitav allkiri. ERAF, f. 1, n. 2, s. 3, l. 87.

² Richard Mirring (Meering) (29.06.1900 Tallinn – 01.09.1938 Moskva). Oli EKP Keskkomitee poliitbüroo liige ja sekretär, EKP alaline esindaja Kominternis. Arreteeriti 27.07.1937, ajal, mil Looring oli NSVL-is.

³ Vt. Nt. ERAF, f. 25, n. 1, s. 100, l. 32. – Volitus, millega volitatakse uus isik tegelema Kominterni kirjastuse „Külvaaja“ asjadega. Dokumendi on allkirjastanud Kominterni Eesti seksiooni esimees Looring.

⁴ E. Nõrgaard. Kongelundeni mõrv. Faatum, 2001, lk. 183. Seega Johannes Meeritsale oli algselt reserveeritud koht, millele asus Johannes Lauristin.

⁵ Cay Sundström (1902–1959). Soome parlamendiliige 1936–1941. Poliitilistel põhjustel istus terve Jätkusõja aja 1941–1944 kinni. Soome Rahva Demokraatliku Liidu esimees 1944–1946. Liit (SKDL) asutati Jätkusõja järel sotsialistide, kommunistlike ja muude vasakpoolsete jõudude liiduna, milles alati oli juhtiv positsioon kommunistidel. Soome saadik Moskvas 1945–1953 ja Pekingis 1953–1959.

Johannes Meerits *alias* Leo Looring oma parteikarjääri algul 1920-ndatel aastatel. Filmiarhiiv. EFA A-114-24

Nigol Andresen 27.06.1940 ootamas välismaalt oma võtluskaaslast. Filmiarhiiv. EFA 0-195080

hiljem Johannes Meeritsa nimi vaikselt ja ilma kärata hajus. Fakt on see, et Säre aktioon ebaõnnestus ja Leo Looring/Meerits kadus silmapiirilt. Ta elutses vaikselt Stockholmis kuni 1942. aastal Taanit vapustanud kohtuprotsessini, kus keskel kohal oli Eesti kompartei tegelaste sooritatud jõhker mõrv. 1949. aastal anti Looring vahetuskaubana ühe taanlase vastu üle NSV Liidule. Seal toimus mõistagi arveteklaarimine Nõukogude julgeolekus. Järgnes MGB Erinõupidamise otsus 24.01.1952. Spionaaži eest kõrgeim karistumäär – mahalaskmine, mis viidi täide 1. märtsil 1952. Kuna süüdimõistev kohtuotsus langetati Moskvast, siis paraku Leo Looringu MGB kriminaalasja Eestis ei ole. See peaks asuma FSB keskarhiivis. Toimik on küll Eestis käinud ja sellega sai 1960-ndate algul isegi tutvuda parteiajaloolane Olaf Kuuli EKP KK erisektoris sealsete tähelepanelike töötajate

valvsa silma all. Paraku väitis Olaf Kuuli,⁷ et ta ei mäleta eriti midagi toimikus sisalduvast, kuna ta sai seda näha erisektori töötajate juuresolekul pingelises olukorras ning märkmeid ei tohtinud teha. Ometi jõudis arhiivi 1960. aastal Johannes Meeritsa rehabiliteerimistaotlusega seoses väljavõtte tema süüdistuskokkuvõttest 24.01.1952, mis oli pikka aega olnud kompartei arhiivi direktori seifis peidus (ilmselt kompartei jaoks liiga valgustartev dokument). Kohtudokumendis on Johannes Meeritsa kohta muu hulgas kirjas:

- Kuulumine Kaitseliitu 1919–1920, essee-ride partei liige 1920–1922.
- EKP esimehe asetäitjana Kominternis oli saadetud 1933. a. Kominterni Eesti sektiooni nimel põrandaalusele tööle Skandinaavia maadesse. Olles Rootsis, reetis kodumaad, keeldudes Nõukogude Liitu tagasi

⁶ Töötava Rahva Liit valmistub hoogsalt valimisteks. Soovitusallkirjade andmine Tallinnas. – Päevaleht, nr. 181, 09.07.1940, lk. 1.

⁷ Vestlus autoriga 2002. ja 2009. a.

pöördumast, vaatamata Kominterni ja EKP KK kahele kutsele 1938. a. ja 1940. a.

- Astus 1939. a. kuritegelikesse sidemetesse Rootsi poliitilise politsei ja hiljem Soome salapolitseiga, olles nende agent hüüdnimedega „Inga“ ja „Margareta“ kuni 1942. aastani.
- Avaldas Rootsi ja Soome politseile Kominterni tegevuse viisid välismaal, Eesti kompartei pörandaaluse tegevuse valdkonnad Skandinaavia maades. Soomes andis üles mitmed vasakpoolsed sotsiaaldemokraadid.

- Andis 1942. a. laimavaid ülestunnistusi seoses Eltermanni tapmise protsessiga Kopenhaagenis.⁸

Eelnenust lähtuvalt peaks arusaadav olema, miks Nikolai Karotamm näitas üles sügavat huvi Leo Looringu vastu, kellega tal endal otseseid kokkupuuteid polnud. Looringust ja tema tegevusest teadis tollal üht-teist üksnes Nigol Andresen. Teised olid kas loomulikult või mitteloomulikult teel ajalooareenilt kadunud.

Seltsimees Karotamm,⁹

Järgnevalt annan ülevaate oma kokkupuutumistest L. Looringuga.

1934. a. novembris külastas mind Tallinnas üks rootsi naine, mulle tundmatu, kes andis mulle edasi EK(b)P KK kirjaliku ettepaneku koostöö kohta ESTP-st välja heidetud või muidu eraldunud elementidele. Allkirjaks oli minu mälu järgi J. Kuusk.¹⁰ Suuliselt teatas kirja tooja mulle (võimalik, et see leidis ka kirjas) Stokholmi aadressi Elna Perssoni nimega, mille kaudu ettepanek tehti peatselt, mõne päeva kestel, ühendusse astuda. Teatasin kirja toojale põhimõtteliku nõusoleku koostöö üle läbi rääkida, kuna järgmisel päeval lubasin oma sõidu kohta veel teatada. Sel ajal olin veel ühenduses ametiühingute juures juhtivale kohale jõudnud isikutega, nagu L. Metslang,¹¹ A. Renning¹² jt., mispärast oli vajalik laiema kõlapinna saamiseks enne läbirääkimisi. Need ringkonnad (Metslang, Renning, Offenbach¹³) hoiatasid kõigepealt provokatsiooni eest ja panid ette tõestusi hankida, et algatus on tõepoolest EK(b)P KK-lt, aga mitte mõnelt EV valitsuse asutuselt. Tõestuste hankimine oli tegelikult võimatu, sellepärast lubasin enda peale võtta vähemalt informatsioonilise kokkusaamise, ühtlasi teatavaks võttes kõigi küsitletute põhimõttelikult jaatavat seisukohta ühisrinde kohta. Nagu meeles on, ei õnnestunud nõutavaks tähtajaks Stokholmi sõita (mis raskused olid peamised, on raske meelde tuletada; igatahes käisid laevad sel aasta-ajal harva, ja et ma olin mõne aja eest administratiivkorras 3000-kroonise rahatrahviga karistatud, siis võis karta ka passi mitteandmist).

⁸ ERAF, f. 1, n. 2, s. 3, l. 208–209. Johannes Meeritsa (Leo Looringu) isikutoimik. Olgu märgitud, et Moskvas koostatud MGB süüdistuskokkuvõtte materjalid lehtedel 206–216 lisati toimiku lõppu 26.10.1992. Alles pärast Eesti taasiseseisvumist, mil kompartei arhiiv oli läinud Eesti riigi alluvusse (autori märkus).

⁹ Salajaste erikaustade täiesti salajane osa. Perepiska sekretarja CK KP(b) Õstonii N. Karotamma s CK VKP(b), s sekretarem IKKI D. Dimitovym i Narkomom Gosbezopasnosti SSSP on ubijstve Èl' termanna/ Martynova/ – ERAF, f. 1, n. 2, s. 7, l. 11–12.

¹⁰ Leo Looring kasutas aeg-ajalt varjunime Kuusk. Tõsi küll, Peeter Jüri p. Kuusk.

¹¹ Louis (Lui) Metslang (17.10.1906 Tartumaa Kaarepere vald – 08.06.1942 Tallinn). TÜ jurist. ESTP-st visati välja aprillis 1934. Eesti Töölisühenduste juhatuse sekretär 1931–1936. Tööliskoja peasekretär 1938–1940. Riigivolikogu liige 1938–1940.

¹² Anatoli Renning (18.11.1905 Ukraina Poltaava kubermang Lohvitsa – 24.02.1998 Rootsi Sörmland Haninge). Õppis Tartu Ülikoolis kaubandust (1924–1928), filosoofiat (1928–1934) ja majandust (1934–1935). Aastast 1928 ajakirjanik Tallinnas. Töölisühingute Keskliidu majandusteaduslik konsulent 1935–1936. Aastast 1936 Tööliskoja nõunik, Tööliskoja Teataja toimetaja kuni 1940. a. juunini. Rootsis 1944. aastast.

¹³ Alfred Offenbach (05.01.1906 – ?). Trükitöeline 1926. aastast. Ajakirja Rännak väljaandja. Sotside ajalehe Rahva Sõna vastutav toimetaja 1929–1931. Eesti Töölisühingute Keskliidu juhatuse liige 1935. a. Eesti Töölise Haridusliidu liige 1935. a. EV sisekaitseülema otsusega 26.09.1936 tagandatud Eesti Töölisühingute Keskliidu abiesimehe kohalt. Tallinna Noorsotside Ühingu liige. ESTP liige 1933. Eesti Trükitöölise Kutseühingute Liidu asjaajaja 1934–1940. 1941. a. Tallinna Töölispolk.

Igatahes sõitsin kohe Helsingi, kust lootsin oleval aadressil ühendust saada. Minu telegrammile aga vastust ei tulnud, ja sellepärast sõitsin mõnepäevase Helsingis oleku järele tagasi, arvates, et nimetatakse üks teine tähtaeg ja võimalikult ka koht kokkusaamiseks. Vahepeal lugesin „Komunistist“ teadet ühisrindede sõlmimise kohta (umbes jaanuaris 1935), millest järeldasin, et minu antud põhimõttelikku valmisolekut on tõlgitsetud juba faktilise ühisrindena. See põhjustas ka minu lõpliku lahkumineku ühelt poolt minu, Jõeääre,¹⁴ Abeni¹⁵ jt. ning Metslangu, Renningu, Offenbachi jt. vahel, kuna viimased heitsid ette omavolilist ühisrindede sõlmimist laiade hulkade nimel ja teiselt poolt süüdistati kommunistide saladuste mittepildamises, kaudses teadeteandmises EV valitsusele jne.

1935. a. kevadel toimus üksikuid väiksemaid kokkupuuteid end.[iste] ESTP nooremate opositsiooniliste liikmete ja (arvatava?) EK(b)P KK esindaja vahel, millest on teada üks rühm provokaaator Herman Põllu osavõtul ja mis varsti andis materjali poliitilisele kohtuprotsessile. Samal kevadel tehti ka mulle ettepanek puhtisiklikult kokkupuutesse astuda EK(b)P KK esindajaga (ettepaneku tegijaks oli üks vanglast vabanenud trükitööline, kes kasutas ehitustöölise Õunapuu kaasabi; trükitöölise nimi on mul ununenud, ta olevat sõitnud varsti selle järele N. Liitu). Ma olin tol ajal vahetevahel siiski üsna avaliku poliitilise politsei järelevalve all, ja et tol päeval mul oli valve maja juures, ütlesin kokkusaamisest ära.

1935. a. juulis sõitis Tallinna minu juurde üks rootslane (praegu Raadiokomitee toimetaja Wagner), kes tõi suulise kutse Helsingi sõita kokkusaamisele. Sõitsin, ja sain kokku L. Looringiga. Tundsin teda noorest peast, sest ta kasvas üles minu kodukoha lähedal, kuid mõned aastad minust noorem olles ei puutunud minuga siis peaaegu üldse kokku. Olin varem kuulnud ta tarvitavast nimest, mispärast mul ei olnud kahtlust, et on tegemist EK(b) KK esindajaga.

Sõitsime Munkkiniemele (suvitusrand Helsingis) ja kõnelesime läbi ühisrindede peamised küsimused. L. L. teatas, et ta on teinud ettepaneku ka A. Reile,¹⁶ kuid viimane saatnud ettepaneku teksti juuresoleval aadressil (vist „Ny Dag“ toimetusele) lihtsalt tagasi. Teatasin omalt poolt neist raskustest, mis Eestis tol ajal ühisrindeliikumisel olid (radikaalse, ühisrindetahtelise rühma isoleerimise hädadoht eriti kasvavast ametiühingulisest liikumisest, Pätsi valitsuse zubatovliku¹⁷ poliitika katseid). L. L. lootis neist raskustest üle saada. Koostasime – õigem koostas L. L. – platvormi, mille sisu võiks kokku võtta kõigi jõudude organiseerimiseks Pätsi diktatuuri vastu. Ühtlasi tegi L. L. ettepaneku end.[iste] noorsotsialistide ja kommunistlike noorte koostöö kohta. Ütlesin oma

¹⁴ Aleksander Jõeäär (30.10.1890 Saaremaa Laimjala vald – 10.05.1959 Tallinn). 1934. a. astus ESTP-st välja. 1940. a. oli Johannes Varese valitsuse põllutöominister. 1940. a. suvel astus EKP liikmeks. 1940–1946 ENSV kohturahvakomissar, 1946–1950 kohtuminister, 1950–1956 represseeritud.

¹⁵ Aleksander Aben (19.07.1908 Saaremaa Kaarma vald – 11.10.1991 Tallinn). Riigivastaste lendlehtede levitamise eest määrati riigivolikogu liikmele A. Abenile 1939. a. 5. aastat sunnitööd, mille eest põgenes 1939. a. Rootsi. Astus 1940. a. suvel EKP liikmeks. Nõukogude riigiametnik. ENSV välisministri asetäitja. 1950–1955 represseeritud.

¹⁶ August Rei (22.03.1886 Viljandimaa Pilstvere kihelkond Kurla küla – 29.03.1963 Stockholm). Eesti poliitik ja diplomaat. Hariduselt jurist. VSDTP, hiljem ESTP liige. Aastatel 1917 ja 1919 oli ta ajalehe Sotsiaaldemokraat peatoimetaja ja 1927–1928 Rahva Sõna (sotside leht) peatoimetaja. Riigivanem 1928–1929. Peaminister vabariigi presidendi ülesandeis eksilis 1945–1963.

¹⁷ Sergei Vassiljevitš Zubatov (07.04.1864 Moskva – 15.03.1917 Moskva). Osales nooruses revolutsioonilises liikumises. 1883 politsei vahistas poliitilise tegevuse eest. Pettus revolutsioonilises liikumises ja 1885 hakkas ohranka agendiks, hiljem kaastööliseks. Tema kaudu vahistati hulganisti revolutsioonilise liikumise tegelasi. Tegi kiiret karjääri politsei liinis, tõustes Peterburis asunud Venemaa Keisririigi Siseministeeriumi Politsei-departemangu Eriosakonna ülemaks, kes vastutas poliitiliste operatsioonide eest. Kui Zubatov sai teada Nikolai II troonist loobumisest 1917. aastal ja Venemaa monarhia likvideerimisest, sooritas ta enesetapu. Kui Zubatov oli veendunud monarhist, uskus ta siiralt, et revolutsioonilist liikumist ei saa lämmatada repressioonide abil. 1901. aastal hakkas ta looma politsei eestkoste all olevaid tööliste ametiühinguid, mis pidid suunama tööliikumise revolutsiooniliselt teelt tööliste majanduslike huvide legaalse kaitsmise teele. Esimene niisugune ametiühing oli Moskva tööliste vastastikuse abistamise ühing mehaanikatööstuses. Seda praktikat nimetasid politseisotsialismiks. Revolutsionäärid hakkasid seda kutsuma zubatovluseks.

seisukoha, et otstarbekas oleks lasta tegelikult lagunev ja noorteliikumise east välja kasvav noor-sotsialistlik liikumine edasi laguneda, ilma et hakata uusi kunstlikke organisatsioone ellu kutsuma.

Kas sellel või ühel järgmisel kokkusaamisel tegi L. L. ettepaneku, et koostösse astunud ja Marksistliku Töörühvühenduse riigikogurühma sildi all teatud viisil legaalsust kasutavad elemendid astuksid kollektiivselt EK(b)P liikmeks ja võtaksid oma kätte EK(b)P legaalse töö Eestis. Ütlesin oma seisukohana, et seesugune kiirustamine minule ei ole vastuvõetav, et see asetaks mulle isiklikult ja teistele seltsimeestele liigse vastutuse, kui eriti arvesse võtta side viletsust, mistõttu Eesti „legaalsed kommunistid peaksid sagedasti ettevalmistamatult esinema ja võiksid teha liigraskeid vigu. Küsisin järgi A. Jõeääre ja M. Undi¹⁸ arvamist. Esimene jagas minu seisukohti, kuna teine oli kohese parteisse astumise poolt. Seega jäi parteisse astumine teostamata.

Mitmel korral oli kõne all laialise rahvarinde teostamine. Kooskõlastatult L. Looaringiga katsusin pinda asunike, Tõnissoni¹⁹ ja ESTP juures. L. Looaring saatis mäletatavasti 1936. aastal Eestisse oma-esindaja – rootslase, kes eriti Tõnissoniga ja ESTP-ga ühendust otsis. Rahvarindest ei saanud siiski asja, esmajoones nende elementide kommunistidekartuse pärast.

Valimised olid korduvalt kõne all sellest ajast alates, kui Päts kutsus kokku nn. „Rahvuskogu“. Et laiemat opositsioonilist blokki ei saadud toime, oli meie seisukoht Eestis valimistest mitte osa võtta ja kõiki opositsioonilisi elemente samuti valimistest eemale hoida. See õnnestuski ESTP suhtes, kellest ähvardas saada opositsiooni monopolist „Rahvuskogus“. Kokkusaamine L. Looaringiga toimus liig hilja selleks seniste seisukohtade muutmiseks. Meie vahel oli seekord tõsine lahkumine, kuna L. L. seisukoht oli valimistest osavõtt igal juhul.

„Rahvuskogu“ olemasolu ajal toimus koostöö kokkulepe marksistliku rühma ja ESTP vahel. Selle üheks tingimuseks oli loobumine võitlusest kommunistide ja NSVL vastu (meie ettepanek taotleda kokkuleppes koostööd ka kommunistidega, ei olnud ESTP-le vastuvõetav). L. Looaring sai kokkulepitud teksti näha alles läbirääkimiste lõppjärgus, ta rõhutas aga, et meie (marksistid) on avaldunud liig vähesotsiaaldemokraatidena (näiteks nõustusime meie ESTP-ga kokkuleppesse võtma töötamist Sots.[ialistliku] Internatsionaali organisatsioonis).

1937. aasta lõpus leppisime kokku ilma ühise platvormita opositsiooniliste rühmade ja kandidaatide esinemiseks Riigikogu valimistel. „Kommunisti“ lendleht omalt poolt andis loosungi: hääletada progressiivsema kandidaadi poolt (ka Pätsi kandidaadi poolt vapsi vastu).

Kokkulepete ja läbirääkimiste protokolle peeti minu arvates kaks korda: 1935. aastal ja vist valimiste eel, kuhu meie mõlemad alla kirjutasime.

Läbikäimise 1938. a. amnestiaga vabanenud kommunistidega tekkis raskusi selgusetuse pärast. Üldiselt soovitas L. Looaring algusest peale mitte läbi käia Eestis olevate (arvatavate) kommunistidega. Püüdsin viimasel kokkusaamisel (1938. aasta maikuu) selgitada kaht küsimust: 1. kuidas

¹⁸ Maksim Unt (22.01.1898 Pärnu – 31.07.1941). 1920-ndaist ESTP liige, selle vasakpoolse tiiva üks juhte. Oli rea aastaid Pärnu maavalitsuse liige ja kümme aastat Pärnu linnavolikogu liige, ühtlasi ka I Riigivolikogu liige. 1940. aastal nimetati Johannes Värese valitsusse siseministriks, kuid paar kuud pärast ametissenimist selgus, et Unt oli teeninud Venemaa kodusõja ajal valgekaartlaste seas ja riisunud riigi vara, ning ta vahistati enne 1940. aasta lõppu. Mõisteti rahavarguse eest Punaarmee tagant Vene kodusõja aegu süüdi ning NKVD Erinõupidamise otsusel lasti juulis 1941. aastal maha.

¹⁹ Jaan Tõnisson (22.12.1868 Viljandimaa Viljandi vald Mursi küla – juuli 1941 Eesti?). Ajakirjanik, poliitik, õigusteadlane, riigitegelane. Lõpetas 1892 Tartu Ülikooli õigusteaduskonna *cond. jur.* kraadiga. 1891–1992 EÜS-i esimees, 1905–1917 Eesti Rahvameelse Erakonna juht, 1917–1919 Eesti Demokraatliku Erakonna, 1919–1932 Eesti Rahvaerakonna ja 1932–1935 Rahvusliku Keskerakonna juht. Andis 1896–1930 välja enda juhitud erakondade häälekandjat ajalehte Postimees ning oli 1896–1935 (vaheaegadega) selle peatoimetaja. Oli Eesti Ajutise Maanõukogu, Eesti Asutava Kogu ja I–VI Riigikogu liige; 1917–1918 juhtis Eesti välisdelegatsiooni, oli 1918–1919 portfelliga minister, 1919–1920 peaminister, 1923–1925 ja 1932–1933 Riigikogu esimees, 1927–1928 ja 1933 riigivanem ning 1930–1932 välisminister. Läks 1930-ndate teisel poolel vastuollu K. Pätsi valitsusega. Tõenäoliselt hukati 2. või 3. juulil 1941 NKVD poolt.

asuda koostöösse vabanenud kommunistidega, 2. kas hoida kinni kokkuleppest ESTP-ga. Kummaski küsimuses ei saanud ma L. L-lt selget vastust. Ta rõhutas ainult, et kõik kokkulepped jäävad maksma, ja uues olukorras ta otsib meiega ühendust. Samal kokkusaamisel teatas ta mulle K. Säre²⁰ tulekust Eestisse. K. Säret ma seni ei olnud näinud, ja tema kohta L. L. mulle midagi ei teatanud. L. L. ise olevat kaalunud samuti Eestisse tulla, kuid kartnud, et tema mässitakse kuidagi 1924. a. 1. detsembri loosse ning vangistatakse.

Ideoloogilistes küsimustes meie vahel ei olnud kõnelusi. Ei olnud arutusi näit. neist kirjutustest jm., mida meie Eestis avaldasime, kuigi ta need sai. Trotskistide kohtuprotsessi puhul L. L. siiski kõneles materjalidest, millega teda Moskvas olevat tutvustatud ja mis veelgi selgemini süüdistatavate süüd tõestavat. Kõnelused meie vahel olid üldiselt võrdlemisi lühikesed, ja suurema osa moodustas minu suuline informatsioon sündmustest Eestis. Teatud hulk seda informatsiooni on avaldatud „Kommunistis“, seejuures üksikuid asju eksimustega. Samuti andsin ma informatsiooni „Rahva Häälele“ nii suuliselt kui kirjalikult.

J. Varese valitsuse ametisse astumise järele saabus mulle L. Looringilt telegramm, milles ta teatas oma soovist kellegagi kokku saada. Hankisin K. Särel Välisministeeriumi komanderingu ning ta sõitis Helsingi. Pärast L. L. vahistamist Soomes nõudsin Soome saadikult Hynnisel ta kohest vabastamist ja Eestisse saatmist, kuid H. kinnitas, nagu L. L. oleks vahepeal Rootsi saadetud. Rootsis puudus selle teate kinnitus. Sellepärast otsiti teda veel ikka Soomest. Alles augustikuus saabus L. L. telegramm, mille järgi ta pidi Stokholmis haige olema. Kui hiljem küsisin K. Särelt järele L. Looringi asju, vastas ta pahaselt. Siin on vist jällegi tegemist ühe Kirotari²¹ looga (Kirotar oli Välisministeeriumi ametnik, kes ei ilmunud komanderingult tagasi). Hiljem ma ei ole L. Looringist midagi kuulnud.

28. juulil 1943

Nigol Andresen [allkiri]

30.07.1943

N. K. [Nikolai Karotamm – initsiaalid]

Valdur Ohmann

(1958); MA, teadus- ja publitseerimisbüroo peaspetsialist, Rahvusarhiiv, Maneeži 4, 15019, Tallinn, Valdur.Ohmann@ra.ee

²⁰ Karl Säre (02.07.1903 Tartu – 14.03.1945 Neuengamme koonduslaager Saksamaal). Eesti kommunistliku liikumise tegelane. Tegutses 1925–1927 Hiinas diplomaatilise kullerina. Vahistati ja anti kohtu alla, kuid tal õnnetus põgeneda. Aastatel 1934–1938 tegutses Kominterni liinis, olles sisuliselt Leo Looringu asetäitja Skandinaavia büroos. 1936. aastal mõrvas (koos Leo Looringu ja August Vakepeaga) Täanis Kopenhaagenis oma EKP kaaslaste Johannes Eltermanni, kuna kahtlustas teda nende illegaalse kommunistliku liikumise reetmises. 1940–1941 EK(b)P KK I sekretär. Vangistati 1941. aasta septembris Saksa okupatsioonivõimude poolt. 1942. aastal algatati kohtuasi 1936. aasta Kopenhaageni mõrva asjus, kus Karl Säre oli tunnistaja rollis ja Leo Loring süüdistatav. Pikka aega arvati, et Karl Särel õnnestus pääseda Saksa okupatsioonivõimude käest ja jõuda Ladina-Ameerikasse.

²¹ Elmar Kirotar (22.04.1899 Saaremaa Kaarma vald – 17.09.1985 Rootsi Stockholm, Solna). Diplomaat. Eesti saatkonna nõunik Moskvas 1933–1936, välisministeeriumi administratiivosakonna direktor 1939–1940. Juulis 1940 ei ilmunud välislihtest Rootsi Eestisse tagasi. Soome armee peastaabis sideohvitser 1941–1944. USA Stockholmi saatkonnas tõlk 1944–1969.